

IHMISYDÄN

Henkilöitä ja kohtaloita A. Kiven maailmoissa

A L E K S

TOIM.

Reeta Holopainen Sakari Katajamäki Ossi Kokko

NTAMO

IHMISSYDÄN

IHMISSYDÄN

Henkilöitä ja kohtaloita A. Kiven maailmoissa

Toim.

REETA HOLOPAINEN

SAKARI KATAJAMÄKI

OSSI KOKKO

Aleksis Kiven Seuran albumi

NTAMO
Helsinki 2018

© 2018 Toimittajat & kirjoittajat
ISBN 978-952-215-729-4

KANNEN KUVAT

Yksityiskohta Aleksis Kiven runon ”Maamme” käsikirjoituksesta (etukansi).
Yksityiskohtia Kiven käsikirjoituksista
Olviretki Schleusingenissä ja *Cantsio* (takakansi).
Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto,
kirjallisuuden ja kulttuurihistorian kokoelma (SKS KIA).
Aleksis Kiven arkisto.

ULKOASU

Göran de Kopior & toimittajat

TAITTO

Göran de Kopior

VALMISTAJA

BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

2018
ntamo, Helsinki

SISÄLLYS

Ihmiset Kiven tuotannon sydämessä REETA HOLOPAINEN, SAKARI KATAJAMÄKI, OSSI KOKKO	9
I	
Uhrautujia ja viettelevä paholainen – <i>Canzion</i> naiset PIRJO LYYTIKÄINEN	19
Lea ja hänen kolme sulhastaan TIINA KÄKELÄ	27
Eevan valinta TERTTU YLI-PAAVOLA	31
Vihainen mies ja hänen naisensa – Kullervo ja muut Kiven kiihkeät ryökäleet eilen ja tänään RIINA KATAJAVUORI	35
II	
”Enkö ole sekä kirjallinen että sotaista?” Koomisten sotilaiden perinne Aleksis Kiven tuotannossa JUHANI NIEMI	43
Huuperin äijä – Pahaenteinen varjo Vilkastuksen ja Fokaksen yllä SAKARI KATAJAMÄKI	49
Tuntemattomia henkilöitä OSSI KOKKO	57
III	
Nervanderin <i>Margrethesta</i> kirjailijapuulaakin <i>Margaretaksi</i> PENTTI PAAVOLAINEN	65
Caesarista Ehrensvärdiin – Viittaukset historiallisiin henkilöihin ja tapahtumiin Aleksis Kiven näytelmissä H. K. RIIKONEN	83
IV	
Kiven työteliäät romanit eivät laula RISTO BLOMSTER	97
Seunalan Annasta Kuokkalan Ullaan – Seitsemän veljeksien vaimot ja morsiamet ESKO RAHIKAINEN	109
Sano kielin, puhu mielin – seitsemän veljestä keskustelijoina NIKLAS ALÉN, SAKARI KATAJAMÄKI, OSSI KOKKO	117

Seitsemän miestä ja yksi mies HANNU MÄKELÄ	139
---	-----

V

Kiven henkilönnimet ja sääty-yhteiskunnan murros SIRKKA PAIKKALA	151
Kaimoja Kiven teoksissa OSSI KOKKO	167
Mitä sanoo fröökinä? Henkilöviittaukset <i>Kihlauksessa</i> ERKKI LYYTIKÄINEN	171

VI

Eksynyt impi, Kristuksen morsian SATU GRÜNTAL	181
Eksyvät ja löytävät lapset – Aleksis Kiven runouden lapsihahmot REETA HOLOPAINEN	189
Aleksis Kiven henkilökohtainen mytologia – lyyristen runojen valossa SEPPO KNUUTTILA	199

VII

Esko ja sivistyneistö – Hyväsydämisestä kansanmiehestä oppimattomaksi perussuomalaiseksi MATTI MÄKELÄ	207
Pikasuutari vuosimallia -71 – Eskon ja kumppaneiden uudet urapolut SAKARI KATAJAMÄKI	213
Martta, Topias ja perheväkivalta – Maria Jotunin <i>Amerikan morsian</i> kommentoi Aleksis Kiven <i>Nummisuutareita</i> JUHANI SIPILÄ	223
Kepeästi kipeää kansankuvausta – <i>Wenla Männistö</i> ja uudelleenkirjoitetut Kiven naiset KUKKU MELKAS	229

VIITTEET & KIRJALLISUUS	239
KIRJOITTAJAT	279

Ihmiset Kiven tuotannon sydämessä

Esko: ”Juttele minulle jotain hauskaa, Mikko
Vilkastus, ja ilauta ihmissydäntä.”¹

Kun viimeinen Aleksis Kiven (1834–1872) elinaikana julkaistu teos, yksinäytöksinen *Margareta*, ilmestyi joulukuussa 1871, kirjailijan katsottiin menettäneen työkykynsä lopullisesti. Fredrik Cygnaeuksen kaunopuheisessa esipuheessa viitattiin näytelmään Lapinlahden sairaalaan joutuneen kirjailijan ”voimallisen hengen viimeisenä luomana”, joka nyt tarjottiin aikalaisille ja tuleville polville. Professori Cygnaeus painotti Kiven tuotannon yhteyttä kansaan ja teosten elävää henkeä:

Hänen henkensä ei ollut vieraantunut pois kansasta; siitä syystä tuntui hänen runoelmissansa, samoin kuin jaloimmissa viini-lajeissa, voimallisesti kasvinpaikan tuore haju. Hämmästyttävä on nähdä millä sanain voimalla hän usein luopi elävää henkeä runoelmihinsa, ei ainoasti luonnonkuvausten, vaan myös ihmissydämen tunteitten suhteen.²

Kivi muistetaan edelleen erityisesti elävistä henkilöhahmoistaan. Hänen teostensa henkilöt – harjastukkaiset veljekset, kimpaantuva Esko, pelottava Martta, traaginen Kullervo, Herrojen-Eeva ja valkealiinaiset neidot – ovat osa jaettua mielikuvamaailmaamme. Tunnetuimpien teosten päähenkilöiden piirin ulkopuolelta Kiven ihmiset ovat jääneet etäisemmiksi, tuntemattomampien teosten henkilökaartista puhumattakaan. Vain harvat ovat lukeneet Kiven tuotannon kannesta kanteen, ja näyttämötoteutukset sekä teosten filmatisoinnit ovat keskittyneet tiettyihin kestopuosikkeihin. Kiven teoksia on säilynyt 17, jos runoja ei oteta huomioon³. Vanhimmat tekstit ovat *Eriika* ja *Koto ja kahleet* -käsikirjoitukset, jotka on kirjoitettu 1850-luvun lopulla, ja viimeisimpiä ovat keskenjäänyt *Selman juonet* ja *Margareta*. Näissä teoksissa mainitaan yhteensä yli 400 hahmoa, kun mukaan lasketaan myös nimeltä mainitut mutta ei esiintyvät tapaukset, kuten antiikin mytologian Amor (*Alma*, *Leo* ja *Liina*) ja Tartarus (*Karkurit*, *Olviretki Schleusingenissä*), kansanperinteen Hobergin äijä (*Nummisuutarit*, *Selman juonet*) ja Lunkentus (*Selman juonet*, *Olviretki Schleusingenissä*) sekä Raamatun Kain (*Canzio*, *Seitsemän veljestä*), Jaakob ja Raakel (*Lea*, *Nummisuutarit*).

Varsinaisesti oikeina henkilöhahmoina pidettäviä ihmisiä eli sellaisia, joilla on tarinassa roolinsa, vaikkei heille repliikkejä olisikaan, on yli 300. Tämä tarkoittaa keskimäärin liki kahtakymmentä henkilöhahmoa teosta kohden. Nämäkin voidaan vielä jakaa merkityksensä kannalta kolmeen osaan: nimellään puhuvat eli replikoivat (noin 200), nimeltään mainitsemattomat puhujat (37 kpl; esim. Lääkäri *Selman juonissa*, Teemun isä *Nummisuutareissa* ja Poliisimies *Canzioissa*) sekä nimeltään mainitut, mutta repliikittömät hahmot (esim. Lapin-Matti *Selman juonissa*, Korppilan Kalle *Kihlauksessa* ja Tervakosken Tuomas *Seitsemässä veljeksessä*). Hahmojen kirjo on siis erittäin runsas.

Yhteiskunnallisestakin näkökulmasta Kivi kuvailee hyvin monenlaisia hahmoja. Suurin osa henkilöistä on ”talollisia” eli talonpoikia kuten seitsemän veljestä sekä *Alman*, *Eriikan* ja *Yön ja päivän* väki. Aateliset (esim. *Selman juonien* Fokas ja *Karkureiden* paronit) ja käsityöläiset (esim. suutarit ja kraatarit) ovat myös monesti näkyvissä, mutta kaikissa talollis- tai aatelistarinoissa esiintyy myös näiden palvelijoita ja muita alempisäytyisiä (esimerkiksi paimenia, palvelijoita ja ennustaja-akkoja). Oma mielenkiintoinen ryhmänsä ovat upseerit, jotka vielä 1800-luvulla liittyivät pääasiassa aatelisluokkaan. Heitä vilahtaa Kiven useissa teoksissa (esim. Riutalan kartanon kapteeni *Nummisuutareissa*, Viitamäen luutnantti *Kihlauksessa* ja ”öljyviiksinen” vänrikki *Leossa ja Liinassa*).⁴ Päähenkilöinä puolestaan ovat nuori meriupseeri Canzio, Margaretan sulhanen, nuori upseeri Anian sekä baijerilainen kapteeni Patrik *Olviretkessä*. Toinen mielenkiintoinen seikka on se, että vaikka kirkolliset viranomaiset ovat Kiven suosituimmissa teoksissa merkittävässä rooleissa (lukkari-kanttori Sepeteus *Nummisuutareissa* sekä lukkari ja rovasti *Seitsemässä veljeksessä*), muissa teoksissa heitä ei pahemmin mainita.

Samantapainen *Nummisuutarien* ja *Seitsemän veljeks*en aiheuttama näköharha on naisten vähäisyys Kiven teoksissa (Martta, Kreeta ja Jaana; Venla ja veljesten vaimot). Kuitenkin iso osa Kiven muista teoksista on saanut nimensä naispäähenkilöstä (*Eriika*, *Lea*, *Margareta*, *Selman juonet*; myös *Leo ja Liina*), ja muissakin Kiven näytelmissä naisilla on merkittävä rooli, kuten Elmallä *Karkureissa*, Herrojen Eevalla *Kihlauksessa* ja Marcialla *Canzioissa*.

Mielenkiintoista on myös se, että perheet eivät Kiven näytelmissä useinkaan ole kokonaisia ja monessa on kasvatelapsia⁵. Nummisuutarin Eskon perheen lisäksi vain *Yö ja päivä* -näytelmän perheissä sekä Kullervolla on molemmat vanhemmat. Useimmista Kiven teosten perheistä puuttuu toinen vanhemmista. *Margaretassa*, *Selman juonissa*, *Karkureissa* ja *Leassa* naispäähenkilöllä – *Karkureissa* myös Tykolla – on vain isä, eikä äidin poissaoloa edes korosteta. *Seitsemässä veljeksessä* poikien isä on kuollut jo aiemmin, ja teoksen alussa äidin kuolema laukaisee tarinan varsinaisesti käyntiin.

Canzioissa nimihenkilön molemmat vanhemmat ovat kuolleet ja poikaa on kasvattanut hänen Rachel-sisarensa, tosin heidän setänsä Varro on virallinen huoltaja. *Almassa* päähenkilön molemmat vanhemmat ovat myös kuolleet, mutta äitipuoli on pitänyt huolta tyttärestä ja isoisä on ollut tukena. *Leossa ja Liinassa* Leo on kasvattipoika, jonka kasvattiäitikin on kuollut. Sen jälkeen pojasta on huolehtinut kasvattiäidin tytär. Kasvattilapsia sivuhahmoina ovat *Nummisuutareissa* Topiaksen hoidokki Jaana ja Karrin kasvatti Kreeta sekä *Karkureissa* parooni Markuksen Niilo-poika.

*Seitsemän veljeks*en lisäksi missään Kiven teoksessa ei sisaruksia ole kahta enempää. Sisarus on kuitenkin yleensä tärkeässä sivuroolissa kuten Canzion sisar Rachel, Margaretan Karin-sisko, Elman Pauli-veli *Karkureissa*, Selman Konrad-veli *Selman juonissa* ja Nummisuutarin Eskon Iivari-veli. Ainoastaan Lea on täysin ilman sisaruksia. Leolla puolestaan kasvattisisar-Liinasta tuli kasvattiäiti, josta sittemmin kehkeytyy morsian.

Kivi kirjoitti suurimman osan näytelmistään omaan aikaansa, 1800-luvun puolenvälin Suomeen. Selvimmin tästä poikkeavat Lean tarina, joka sijoittuu ajanlaskun alkuun, sekä Kullervon tragedia, joka kertoo suomalaisten muinaishistoriasta. Lisäksi Margaretan ja Anianin romanssi *Margaretassa* sijoittuu 1800-luvun alussa käytyyn Suomen sotaan, mutta se ei ajallisesti ollut kovin kaukana Kiven aikalaismailmasta. Monessa teoksessa tarkka tapahtuma-aika jää epävarmaksi, mutta monilta osin niiden voidaan nähdä sijoittuvan Kiven aikaan.

Tarinoiden tapahtumapaikat mainitaan yleensä kertomusten alussa, mutta usein varsin epämääräisesti. Esimerkiksi Margareta asustelee ”Tampereen tienoilla”, Mannilan ja Keimon perheet *Yössä ja päivässä* elelevät ”Savossa, Saimen rannalla” ja Leon ja Liinan kotipaikka on ”Suomessa lähellä Helsingin-Hämeenlinnan rautatietä”⁶. Suomessa tapahtuvat tarinat sijoituvatkin yleensä Hämeeseen lukuun ottamatta savolaista *Yötä ja päivää* sekä mahdollisesti *Selman juonia*, jonka on katsottu sijoittuvan Lounais-Suomeen.

Ulkomaisia ympäristöjä ovat Palestiinan Jeriko Lean uskonnollisessa tarinassa, Pisan kaupunki Italiassa nuoren kadetin Canzion tragediassa sekä Schleusingen eli Saksan Baijeri baijerilaisten sotilaiden olviretkessä. Ranska on puolestaan merkittävästi mukana *Karkurien* Tykon ja Paulin salahahmoissa, ranskalaisissa kansantutkijoissa Charlemagnessa ja Bertramissa. Vastaavasti Pohjois-Afrikan Berberia esiintyy vahvasti *Canzion* ryöväriruhtinatar Marcian taustatarinoissa. Muihinkin maihin viittaillaan useissa Kiven teoksissa.

Turkki mainitaan muun muassa *Almassa*, jossa isoisä Kasper huijaa Almaa kertomalla lähtevänsä Conon-kaverinsa kanssa Turkin sotaan⁷. *Karkureissa* Tyko puolestaan aikoo tosissaan lähteä Turkkiin taistelemaan⁸. *Nummisuutareissa* merimies Niko on kertomuksensa mukaan ”hummannut kolme kuukautta” Turkin pääkaupungissa, ja *Olviretkessä* kapteeni Kasperin mielestä voi ”naisia halailla väsymättä” kuin turkkilainen⁹. *Seitsemässä veljeksessä* puolestaan Timo epäilee Juhanan kertomusta kirkonkylän nahkurista yritykseksi käännyttää veljeksiä ”turkkilaisten uskoon”¹⁰.

Kiven tuotannon välittämästä ihmiskuvasta on vaikea luoda yhtenäistä ja kaikenkattavaa kuvaa. Mitä enemmän henkilöt ovat esillä, sitä monisyisempinä he näyttäytyvät. Usein ihmislajia ja ihmiskuntaa koskevat puheet ovat pessimistisiä, vai pitäisikö sanoa realistisia. *Nummisuutarien* kanttori Sepeteus toteaa, että ”tämä kurja ihmissuku” on eksynyt luonnon tieltä. Isä-Topiaan mukaan ”ihmissuvun tyhmyys on suuri ja ympäri mailmaa mainittu asia”. Komedian päähenkilö Eskokin pitää ihmistä sokeana.¹¹ Murhenäytelmässä *Karkurit* paroni Markus asettaa ihmisen raamatullisesti suurempaan kehykseen: ”Mi onpi ihminen? Vaan heikko varjo,/ Vaan sumuhaamu, joka haihtuu pois,/ Kun korkeuden säde häntä kohtaa.”¹²

Kiven romaanissa veljesten ihmiskäsitys piirtyy mustan ja harmaan sävyissä. Ihminen on ”heikko, eikä voi hillitä vihansa ja synnin voimaa” tai ”typerä ja tyhmä kuin määkivä jäärrä”, ajattelevat Simeoni ja Timo. Juhanaista kuolemassakin on parempi ”kuin täällä ihmispetojen keskellä”. Hänelle ihminen on ”merenkulkija elämän myrskyisellä merellä”. Aapo taas näkee omat ponnistukset tapana muuttaa asioita. Opiskelussa on hänen mukaansa veljesten ihmisarvon ja kunnian alku. Työnteolla he saavuttaisivat muiden hyväksynnän: ”Työhön kaikin voimin; sillä tämä elämä maksaa tämän vaivan, ja ihmiskunta, näemme, ei olekkaan tuota pahempi vekkuli; ei, vaan onpa, luulen minä, maailma meille niin kuin maailmalle me”¹³. Aapomainen rakentajahenki värittää laajemminkin Kiven tuotantoa, jossa teosten loppuratkaisut suuntaavat tavallisesti kohti sovintoa ja edistystä.

Lopullisten ja yksioikoisten vastausten sijaan Kiven tuotannossa kuullaan erilaisia näkemyksiä ihmislajista ja ihmiskunnasta. Lukija viedään elämän peruskysymysten äärelle, pohdiskelemaan omaa ihmisyyttään *Kanervalan* (1866) ”Mies”-runon tapaan: ”Mut kosk tumma puol-yön valo pohjas/ Kuusten tutkaimille hengittää,/ Huoneens sauvuvilla raunioilla/ Äänetönnä seisoo kalvee mies;/ Siinä seisoo hän ja mietiskelee/ Ihmisluontoo, elon arvotusta.”¹⁴

Ihmissydän. Henkilöitä ja kohtaloita A. Kiven maailmoissa on ensimmäinen Kiven tuotannon henkilöihin keskittyvä kirja. Teos jakautuu seitsemään osaan, jotka valottavat henkilöhahmojen teemaa eri näkökulmista. Kirjan ensimmäinen osa keskittyy Kiven draama-

henkilöihin, etenkin näytelmien naisiin ja heidän ihmissuhteisiinsa. Pirjo Lyytikäinen erittelee, minkälaisia merkityksellisiä naisia – *femme fatale*sta uhrautuvaan sisareen – esiintyy Italiaan sijoittuvassa *Canziossa*, ja Tiina Käkelä pureutuu monen sulhasen paineessa tasapainoilevan *Lean* nimihenkilön konstikkaisiin mieskuvioihin. Terttu Yli-Paavola nostaa tarkasteluun *Kihlauksen* railakkaan Eevan ja sen, miksi tämä aikalaishäkökulumasta itsenäinen nainen otti riskin eikä asettunut avioliiton turvalliseen satamaan. Kirjailija Riina Katajavuoren essee keskittyy Kiven tuotannon maskuliinisiin ryökäleisiin, joiden tyyppi kiteytyy *Kullervo*-näytelmän nimihenkilöön.

Kiven tuotannon henkilöt eivät syntyneet tyhjiöstä, vaan kirjailija parsi heitä kokoon erilaisista kirjallisista ja kansanperinteistä kumpuavista vaikutteista, jotka *Ihmissydämen* toisessa osassa pääsevät tarkempaan käsittelyyn. Juhani Niemi analysoi Kiven tuotannon sotilastyyppejä, joilla on vankat juurensa maailmankirjallisuuden perinteessä. Sakari Katajamäki selvittää, millaisesta kerrontaperinteestä kumpuaa pahaenteinen Huuperin äijän hahmo, johon viitataan sekä *Nummisuutareissa* että *Selman juonissa*. Ossi Kokko taas tarttuu Kiven kolmen kadonneen näytelmän – *Ainon*, *Maisteri Virokannuksen* ja *Sankartyön* – päähenkilöihin, joiden taustalta erottuu niin *Kalevalaa* kuin aikalaishistoriaa.

Paitsi aiempi kirjallisuus ja kansanperinne, myös historia todellisine henkilöineen on Kiven kirjallisen tuotannon tärkeä kehys. *Ihmissydämen* kolmannessa osassa avataan uusia näkymiä Kiven hahmojen historiallisiin taustoihin sekä varsinaisiin historiallisiin henkilöihin Kiven tuotannon taustalla. Pentti Paavolaisen artikkeli valaisee, millä tavoin myös Emil Nervander ja Kaarlo Bergbom ovat osallistuneet kirjailijanimellä A. Kivi julkaistun *Margaretan* luomistyöhön ja miten näytelmän henkilögalleria kehittyi monivaiheisen kirjoitusprosessin aikana. H. K. Riikonen taas lukee Kiven tuotantoa ja katsoo, millaisia historiallisia henkilöitä niissä mainitaan.

Ihmissydämen neljäs osa pureutuu *Seitsemän veljeks*en sellaisiin hahmoihin ja ulottuvuuksiin, jotka ovat aiemmissa yhteyksissä jääneet varjoon. Risto Blomster tutkii Kiven teoksen romaneja etnografisten romanikuvausten valossa, ja Esko Rahikainen johdattaa Jukolan miesten vaimoihin ja morsiamiin. Niklas Alénin, Katajamäen ja Kokon artikkelissa analysoidaan, minkälaisia keskustelijaprofiileja remuavasta veljeskatraasta hahmottuu, kun romaanin dialogeja tutkii digitaalisena korpuksena. Kirjailija Hannu Mäkelän esseessä ”Seitsemän miestä ja yksi mies” puolestaan katsotaan, millaisia yhteyksiä veljeksillä on kirjoittajansa omaan elämään.

Nimeämisen tarve on erottamaton osa ihmisyyttä, ja nimet yksilöivät niin elävän elämän kuin kirjallisuudenkin henkilöitä. *Ihmissydämen* viidennessä osassa syvennyttään siihen, minkälaisia nimiä ja nimiin kytkeytyviä käytäntöjä Aleksis Kiven tuotanto sisältää. Nimistöntutkija Sirkka Paikkala tarkastelee Kiven henkilönnimien historiallisia taustoja ja suhteuttaa niitä murrosta eläneeseen sääty-yhteiskuntaan, jonka ympäröimänä kirjailija hahmonsä nimesi. Ossi Kokko esittelee, minkälaisia kaimoja nimien kierrättämiseen taipuvaisen Kiven tuotantoon sisältyy. Viidennen osan päättää Erkki Lyytikäisen artikkeli ”Mitä sanoo fröökkinä? Henkilöviitaukset *Kihlauksessa*”, jossa analysoidaan, miten henkilöt viittaavat Kiven komediassa itseensä ja toisiinsa.

Ihmissydämen kuudes osa keskittyy Kiven runojen henkilöihin ja siihen, miten runot välittävät kirjoittajansa maailmankuvaa. Satu Grünthal osoittaa, minkälaisia uskonnollisia kerroksia kuoriutuu ”Eksynyt impi” -runon immetä, jota vastaava henkilötyyppi esiintyy myös *Seitsemän veljeks*en tarinassa kalveasta immetä. Reeta Holopainen analysoi Kiven runojen

lapsihahmoja, ja Seppo Knuuttila tuo esiin, kuinka Kiven säkeet rakentavat paitsi poettisia maailmoja myös kirjailijan omaa mytologiaa runohenkilöiden kokemusten avulla.

Kiven henkilöiden elämänkaari ei pääty teosten kansien sisälle tai käsikirjoitusten lehdille, vaan hahmot ovat alkaneet tallata omia polkujaan suomalaisessa kulttuurissa ja myöhempien aikojen kirjallisuudessa. Kirjan viimeinen osa syvennyy niiden uusiin elämiin. Kirjailija Matti Mäkelän essee käy läpi *Nummisuutarien* Esko-tyypin elämänkaarta ja eri asenteita, joita sivistyneistö on tuohon jukuripäiseen miehenmalliin kohdistanut Kiven ajoista nykypäivään tultaessa. Herkullinen Esko-hahmo on kenties syy siihen, että *Nummisuutareista* on aikojen saatossa luotu useita muunnelmia ja uudelleentulkintoja. Niistä yhden ovat tehneet Kari Aronpuro ja Henri Kapulainen, joiden televisioeteatterille kirjoittamaa adaptaatiota Katajamäki tarkastelee artikkelissa ”Pikasuutari vuosimallia -71 – Eskon ja kumppaneiden uudet urapolut”. *Nummisuutarit* on ollut myös tärkeä viittauskohde myöhemmälle kirjallisuudelle, mitä Juhani Sipilä havainnollistaa analysoidessaan, millaista vuoropuhelua Maria Jotunin näytelmä *Amerikan morsian* (1939/1981) käy Kiven näytelmäklassikon kanssa. Kukku Melkas taas valottaa, minkälaisiin 2010-luvun naisen muotteihin *Seitsemän veljeksen* nais-hahmot pääsevät Riina Katajavuoren romaanissa *Wenla Männistö* (2014).

Fiktionaaliset henkilöhahmot ovat saaneet osakseen kiinnostusta Aristoteleen *Runousopista* lähtien, mutta fiktion henkilöiden akateeminen tutkimus on vakiinnuttanut asemansa vasta 1970- ja 1980-luvun taitteessa¹⁵. Sitä ennen tutkijoiden kesken käytiin väantöä siitä, pitäisikö kirjallisuuden henkilöiden katsoa olevan enemmän kieltä vai ihmisiä. Monet strukturalistisen koulukunnan tutkijoista ajattelivat, että fiktionaaliset henkilöt ovat puhtaasti kielellisiä rakennelmia, joista ei voi puhua samoin käsittein kuin todellisuuden ihmisistä. 1980-luvulle tultaessa kirjallisuudentutkijat, pioneerinään erityisesti Shlomith Rimmon-Kenan, alkoivat kuitenkin keskittyä siihen, millaisin keinoin fiktionaaliset henkilöt tulevat rakennetuiksi tekstistään. Rimmon-Kenan kiteytti, että vaikka fiktion henkilöt on muotoiltu tekstiin kielellisesti kuten mikä tahansa kirjoitettu, osana tarinaa henkilöt eivät ole luonteeltaan kielellisiä, vaan ihmisen kaltaisia rakennelmia.¹⁶ Henkilöiden olemuksen lisäksi keskeisiä kysymyksiä fiktion henkilöhahmojen tutkimuksessa ovat olleet henkilöiden suhde tapahtumiin ja juoneen sekä vastaanoton merkitys fiktion hahmojen todentumisessa. On esitetty, että kaunokirjallinen henkilö rakentuu lopulta vastaanotossa eli silloin, kun kieleen perustuva kuvaus herättää lukijassa tunnevaikutuksia ja mielikuvan ihmisestä.¹⁷

Kaunokirjallisuuden henkilöitä on jo pohdittu paljon, mutta fiktion henkilöt eivät ole menettäneet ajankohtaisuuttaan mielenkiintoisena tutkimusaiheena¹⁸. *Ihmissydän* on yksi osoitus siitä, kuinka monenlaisista hedelmällisistä, niin esseistisistä kuin akateemisistakin näkökulmista kaunokirjallisuuden henkilöitä – sekä ihmisiä kaunokirjallisten henkilöiden takana – on mahdollista lähestyä.

Teoksen tärkeitä innoittajia ovat olleet Eeva Luotosen toimittama maailmankirjallisuuden henkilöitä valottava radiosarja *Kuka on kukin kirjallisuudessa* ja sen jatkosarja, Nina Naakan toimittama *Kuka on kukin runossa*, sekä Ilkka Malmbergin teos *Seitsemän miestä* (2005) veljeksiä profiloivine esseineen. Ne ovat osoittaneet, että henkilöihin keskittyvä lähestymistapa avaa kirjallisuutta helposti lähestyttävästi, elämänmakuisesti ja samalla keskeisiin asioihin paneutuen. Tämän kirjahankkeen alusta alkaen henkilönäkökulma on tuntunut palkitsevalta tavalta nostaa Aleksis Kiven tuotannosta esille sellaisia ilmiöitä ja ulottuvuuksia, jotka aiemmissa keskusteluissa ovat jääneet vähemmälle huomiolle.

Ihmissydän jatkaa Aleksis Kiven Seuran albumien maineikasta perinnettä. Albumeita on julkaistu jo reilun seitsemänkymmenen vuoden ajan: *Minä elän. Aleksis Kivi ajan kuvastimessa* (1945), *Pilvilaiva. Aleksis Kivi ajan kuvastimessa* (1947), *Kaukametsä. Esseitä, novelleja, runoja* (1949), *Kultanutmi. Aleksis Kiven Seuran juhlaulkaisu* (1951) ja *Tulinuija. Aleksis Kiven Seuran albumi* (2009). Kaikki albumit palvelevat sekä Kiven tutkimusta että laajempaa lukijakuntaa.

Petra Vainiota haluamme kiittää arvokkaasta lukijapalautteesta ja Jaakko Yli-Paavolaa taittovedoksen lukemisesta toimitustyön loppuvaiheessa.

Helsingissä 15. kesäkuuta 2018

REETA HOLOPAINEN

SAKARI KATAJAMÄKI

OSSI KOKKO

